

ELŐSZÓ

Iskolaügyi források közzétételét ígérte, ígéri sorozatunk címe. Ebből a nagyon széles forráskörből eddig egy témára koncentráltunk, a külföldi egyetemjárásra. A *peregrinatio academica* dokumentumainak, szövegeinek, névsorainak gyűjtését és publikálását e sorozat első négy kötetével nem tekintjük lezártnak. Ellenkezőleg: a levelek, anyakönyvi adatok mellett olyan források megszólaltatása is terveink között szerepel, mint nagyobb önéletrajzok és útinaplók, vagy a Kárpát-medence több centrumában már évszázadok óta megőrzött, tudatosan gyűjtögetett *album amicorumok*; s folytatni kívánjuk magyarországi városok (Lőcse, Sopron stb.) peregrinációs levelezésének kiadását.

Évek óta tervezzük azonban — amint erre a sorozatnyitó előszóban is utaltunk — a hazai iskolázásnak legalább a „felső régióiról” bőséges anyagot kínáló dokumentumok — részben nagy terjedelmű, nehezen olvasható és föloldható egykorú kéziratok — anyagának hozzáférhetővé tételét.

Az olyan magyar, német, szlovák, román iskolai centrumok, ahol tartósabban vezetett anyakönyvek maradtak fenn, reprezentatív mintának lesznek tekinthetők. Ezt úgy értjük, hogy a Kárpát-medencében a korai újkorban — a rendkívüli méretű forráspusztulás következtében — a teljességet még csak megközelíteni sem lehet: létszámokra, sőt az iskolák jellegének pontos megállapítására is igen sok esetben csak analógiásan következtethetünk, azokat a helyeket, intézménytípusokat kell alapul vennünk, amelyeknek dokumentumanyaga viszonylag teljesen maradt ránk. (Tehát a domidoctus értelmiség névtára intenzív, célratoró kutatások nyomán se lehet teljes, illetve pontos; míg az akadémitákról, a külföldi egyetemet végzettekről reményünk szerint hamarosan a valósághoz közeli képzünk lehet.)

Igen hosszú időszakra, kb. negyed évezredre a mostani ismereteinket messze meghaladó lehetőséget kínálnak ilyen források a középfokú iskolák frekvenciájának, hatékonyságának pontosabb megállapítására. Tudjuk, hogy térségünk több országában is vannak jelentős törekvések hasonló forrásközlésekre, ezek a mi kötetünkkel együtt segítenek majd az óhajtott cél elérésében.

Mi legfőbb feladatunknak azt tekintjük, hogy ahol jelentős iskolai anyakönyvek és azokat kiegészítő iratok megmaradtak, vagy újabban előbukkantak, ott ezeket a forrásokat pontosan leírjuk, anyagukat a lehető teljességig betűhíven közreadjuk. Törekszünk továbbá arra, hogy mutatóinkkal az adott iskola diákságához név szerint is hozzá lehessen férni.

A névhasználat itthon is roppant kaotikus következetlensége miatt nem lesz könnyű, de talán kis hibaszázalékkal elvégezhető lesz a közismerten országunkon belül is több iskolában mozgó diákok egymás közti és az akadémitákkal való azonosítása.

Az eddig ismeretlen vagy lappangó források leírása és teljes közlése terjedelmi, de főképpen szakmai tekintetben zárja ki nagyobb, különösen monografikus igényű tanulmányok közreadását. Ez „elvileg” is hiba volna, sok ilyen forrásközlő kötet anyaga, apparátusa, mutatói szembesítése után szabad csak vállalkozni —

szerintünk — ilyen dolgozatok megírására. Az ilyen, statisztikákat is adó munkák publikálását igen fontosnak tartjuk, de nem e sorozat feladatának. (Talán vitatható, hogy a matrikulák, alapító iratok mellett csak néhány iskola esetében adjuk közre az iskolai törvényeket. Meggyőződésünk, hogy ezeket aztán végképpen minden változat közlése és több hasonló iskola törvényeinek összevetése után lehet csak értelmezni. Érdekes lehetne több iskola, több időszak összehasonlító vizsgálata, ilyen elemző kötetnek természetesen sorozatunkban is volna helye.)

A jelen kötettel, a szatmári református kollégium matrikuláival és a katolikus gimnázium meg a líceum 19. századi névsoraival most egy erdélyi blokk következik. Kész kötetek sora vár kiadásra; nem véletlenül. Mindhárom nemzet tudós értelmisége csendben dolgozott a nehéz időkben saját múltjának feltárásán.

A dokumentumok közreadóinak a Jakó—Juhász kötet adott mintát. Egy-egy iskola eleven életének olyan elemzését, mint e széles olvasó közönségnek is készült kötet, nem vállalhatjuk, de egyéb dokumentumokkal, mutatókkal igyekezünk az általunk közreadott névsorokat jól használhatóvá tenni.

Olyan városokat és intézményeket választottunk, ahol általában középfokú oktatás folyt; az már valószínűleg véletlen, hogy ez a „középfok” sok esetben úgyszólván köztes állapotot jelent, hogy a nagy anyaiskolákhoz képest partikuláris, de működésük során időnként igen magas színvonalra jutott gimnázium volt Szatmáron, Székelyudvarhelyen, Marosvásárhelyen, az első két esetben református és katolikus oldalon is. A kiküzdött színvonal jele az egyetemet jártak nagy száma a tanárok s részben a diákok között. Protestáns iskoláink legtöbb anyakönyve eléggé feltűnő rendszerességgel adja az információt: *academiam ivit...* sajnos többnyire általánosságban. Direkt peregrinációs névsorokkal való szembesítés nélkül is meg lehet becsülni, mint az enyedi névsor, ezek a matrikulák is becses adatokat adnak ahhoz, hogy a legmagasabb fokú hazai középiskolák végzetteinek és az akadémitáknak nagyon hozzávetőlegesen mi volt az aránya. (Ezen matrikulák esetében is előfordulnak olyan kéziratok vagy esztendőök, ahol sokkal későbbi kéztől kerül oda a név mellé a peregrináció adata, nemcsak az indulásé, hanem a *rediit patriam* megjegyzés is. A kolozsvári unitárius kollégium naplószerűen vezetett *fasciculusai* pedig talán semmit nem tartottak olyan következetesen számon, mint az akadémiára indulás és onnan való hazatérés napra pontos dátumát és ennek körülményeit.) Nyilvánvánvaló, hogy nem egyetlen mutatója az iskola színvonalának, „rangjának”, hogy milyen gyakran és milyen sokan mentek onnan külföldi egyetemre, de nem is az utolsó. Ilyen szempontból lehet, hogy csalódást fog okozni, hogy az enyedi kollégiumban mennyivel többen voltak, akik közvetlenül mentek külföldre.

Sorozatunk jellegéből következik, hogy nemcsak — teljes egészében még soha nem publikált — kéziratok minél kritikusabb és pontosabb publikálására koncentrálunk, hanem tulajdonképpen erre is kívánunk szorítkozni. Következő kötetünk néhány munkatársa egyidejűleg egy-egy iskola egész történetéről is képet kívánt adni és ebbe a képbe a most közreadandó dokumentumok, főleg a névsorok anyagából levonható következtetésekről is számot adtak volna — nem utolsó sorban statisztikákkal. Tudatosan szeretnénk erről lemondani, ezt mellőzni, és

egyúttal arra biztatni, hogy több — hasonló típusú iskola összehasonlításával készüljenek minél előbb olyan monográfiák vagy tanulmányok, amelyek egy-egy intézmény életét tényleg sokoldalúan és modern eszközöket is igénybe véve mutatják be. Reményeink szerint az általunk közreadott források e földolgozások legfontosabb dokumentumai lesznek. Semmiképp nem lehetnek azonban azok a már említett összehasonlító vizsgálatok a közölt anyag további elemzése nélkül. A szükséges ilyen, közbenső munkálatokra különösen jó példa: minimálisra kell csökkenteni a beiratkozott azonos nevű studensek tekintetében a bizonytalanságot. Most mi a névmutatókban csak arra törekedtünk — különösen az évszámok feltüntetésével —, hogy valószínűsítsük kötetünk használói számára az időben közeli beiratkozások esetében az azonosságot. Úgy gondoljuk, hogy egy-egy matrikula vezetésében domináló eljárások elemzése és más források mozgósítása révén is fognak maradni talán kérdőjelek, de ez elhanyagolható mennyiség lesz, és elkülönítésük révén el lehet érni, hogy a statisztikák nagyobb pontatlanságot ne tartalmazzanak. (Természetesen ez főleg az oly korszakokban, olyan anyakönyvek esetében okoz nagyobb nehézséget, ahol szokás volt a matrikulába való évenkénti újra bevezetés. A legfőbb baj az, hogy szinte egyetlen esetben sem sikerült pontosan megállapítanunk, hogy ez a szokás mikor és mennyire volt általános. Nem is szólva arról, hogy milyen keveset tudunk az iskolaváltás szokásairól. Néhány részletes önéletírás meggondolkodtató adatsorokat hoz ennek gyakoriságáról; mint pl. Miskolczi Csulyak.)

Számot kell adnunk arról, mi a célunk a főleg anyakönyveket publikáló kötetünk mutatóival. Az egyetlen, amiben következetességre és lehető teljességre törekszünk: az igen nagy mennyiségű névanyagot megpróbáljuk intézményenként hozzáférhetővé tenni olyan személynévmutatókkal, amelyekben csak a helyesírásukban különböző névalakokat vonjuk össze. Az esetek többségében meg sem kíséreltük a származási vagy a működési helyek azonosítását és mutatózását. (Ahol erre kísérlet történt — mint Marosvásárhely esetében —, ott eljárásunkat föltétlenül provizórikusnak kell tekinteni: egy-egy ilyen helynévmutató fontos, de nem egyedüli eszköz lehet az iskola vonzáskörzetének illetve kisugárzásának majdani elemzéséhez.)

*

A sorozatszerkesztőnek itt van módja arra, hogy a címnegyedben feltüntetett közreműködők mellett megköszönje Almási Attila és Bíró Gyöngyi segítségét a református kollégium időszakos névsorainak sajtó alá rendezésében.

Keserű Bálint